

Esettanulmányok az állami és nem állami szereplők kooperatív és konfrontatív viszonyáról: Szingapúr és Chile¹

Magasházi Anikó

A tanulmány Thomas Risse-Kappen modelljéből indul ki – amely szerint a belpolitikai struktúra befolyásolja a transznacionális gazdasági szereplőknek a politikai rendszerre gyakorolt hatását –, és azt két újonnan iparosodott ország, Szingapúr és Chile példáján vizsgálja. Szingapúr esete az állami–nem állami szereplők közötti, együttműködésen alapuló kapcsolatok természetét tárja fel, a több mint 40 évvel ezelőtti chilei események elemzése pedig a konfrontatív viszony legmarkánsabb példájára világít rá. Mindkét esettanulmány azt igazolja, hogy az egyoldalú állam- vagy társadalomközpontú vizsgálatnál komplexebb, az állami és a nem állami transznacionális kapcsolatok kölcsönhatásait figyelembe vevő elemzésre van szükség a kül- és belpolitikai folyamatok értelmezéséhez.

The basis of this study is Thomas Risse-Kappen's model stating that the domestic structure influences the transnational economic players' impact on the political system, which will be examined through case studies on two newly industrialized countries: Singapore and Chile. While the Singaporean example reveals the nature of cooperative relations between state and non-state actors, the analysis of the Chilean events happened more than 40 years ago illustrates the most pregnant example of confrontational relations between them. Both cases confirm that instead of a one-side state-centred or a society-centred approach, a more complex view is needed to analyse the foreign and internal political developments, which considers the interference of the state- and non-state transnational relations.

* * *

Szingapúr és Chile két, Magyarországról nézve távoli kontinensen fekszik, mégis egyre növekvő szerepet töltenek be a magyar külgazdasági és külpolitikai kapcsolatokban. 2014-ben az Ázsia–Európa Találkozó keretében személyes megbeszéléseket folytatott a magyar és a szingapúri miniszterelnök Milánóban, Szingapúrban pedig megnyílt a magyar kereskedőház. A városállam az Európai Unió legnagyobb kereskedelmi

és beruházási partnere a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége (ASEAN) országai közül, s a térségből elsőként a szingapúri küldöttségnek sikerült – már 2014. októberben – lezárnia az Unióval kötendő szabadkereskedelmi megállapodásról szóló tárgyalásokat. A kölcsönös beruházás-védelemre is kitérő egyezmény ratifikálás alatt van; életbe lépése után a kereskedelmi és beruházási kapcsolatok további jelentős növekedése várható.

A 2014-es év a chilei–magyar kapcsolatokban is fontos mérföldkövet jelentett: újra megnyílt a magyar nagykövetség Chilében, amely (Brazília és Mexikó után) Magyarország harmadik legnagyobb latin-amerikai kereskedelmi partnere. Az év egészét tekintve 67 százalékkal nőtt a két ország közötti kereskedelmi forgalom volumene, és 15 magyarországi ösztöndíj felajánlásával 2015-ben állami ösztönzést kapott a felsőoktatási együttműködés is.²

Szingapúr 2015. augusztus 9-én ünnepelte önálló államiségének 50. évfordulóját, amit már éppen nem érhetett meg a városállam impozáns fejlődésének megtervezője és megvalósítója, a 2015. március 23-án, 91 éves korában elhunyt Lee Kuan Yew (Li Kuang-jao). Az elmúlt fél évszázad fejlődésében jelentős szerepet játszott a külföldi beruházókkal kialakított, az együttműködésen és a közös érdekek megtalálásán alapuló kapcsolat. Ugyanakkor Chilében az 1973-as puccs óta a szeptember 11-i dátum az állami és a nem állami szereplők összeütközésének a példájára figyelmeztet, amely után a chilei társadalom számára két évtizedes megtorpanás következett a demokratizálódás folyamatában. A tanulmány célja, hogy Thomas Risse-Kappennek a – transznacionális kapcsolatok elemzésével foglalkozó kutatók által gyakran idézett – tézisének két esettanulmánnyal igazolja, s egyben két olyan országgal foglalkozzon, amelyek növekvő szerepük ellenére ritkán kerülnek a magyar tudományos szakirodalom homlokterébe.

A mindennapjainkat ma már teljesen átható globalizáció meghatározó momentuma volt a transznacionális gazdasági szereplők 1960-as évekbeli megjelenése. A jelen tanulmány az akkor kezdődött és napjainkig tartó folyamatot vizsgálja. Ez idő alatt a gazdasági önérdelkeiket követő transznacionális magánvállalatok (TNC-k) a tőkeimportőr- és tőkeexportőr-országokkal való kapcsolataik révén nem állami szereplőkként is mindinkább külpolitikai tényezőkké váltak.

TNC-k szerepéről folytatott hetvenes évekbeli akadémiai vita és a Risse-Kappen-modell rövid bemutatása

A transznacionális kapcsolatok kiterjedésével a hetvenes években fellángolt a vita a nem állami szereplőknek a világpolitikára gyakorolt hatásáról. E diskurzusok során az államközpontú és a társadalomközpontú álláspontok ütköztek.

A klasszikus realizmus a második világháború és az azt követő hidegháború nyomán vált a nemzetközi politikai gondolkodásban meghatározóvá. Az elmélet hívei a tények és a következmények mérlegre állításából levonható racionális, az állam/döntéshozó szempontjából optimális döntést keresték, az államérdek és a biztonságpolitika előtérbe állításával. A hetvenes évek elején a nemzetközi működőtőke-áramlás növekedése változó világgazdasági kereteket teremtett az államok számára, s új elméletek létrejöttét ösztönözte. A neorealista Kenneth Waltz

mutatott rá az államon belüli erőszakmonopóliummal párhuzamosan létező nemzetközi rendszer anarchikus voltára. Ő a vizsgálódásai során a rendszerszintű elemzésnek adott elsőbbséget. A neo-realizmus sem foglalkozott azonban a transznacionális viszonyokkal és az intézmények, illetve a belpolitika szerepével. Új irányt hozott a nemzetközi kapcsolatok kutatásába Robert Keohane és Joseph Nye komplex interdependencia-elmélete. Ez a külpolitikai döntések mozgatórugóit és eszközeit a globalizálódó világrendszer körülményei között, alapvetően más megközelítésben, a transznacionális társadalomra is kiterjesztve elemzi, melyben a multinacionális vállalatok és bankok hatással vannak mind az államközi kapcsolatokra, mind pedig a belpolitikára.³

Risse-Kappen szerint a vita a nyolcvanas években, az államközpontú álláspont felülkerekedésével, idő előtt lezárult: míg az államközpontú elméletek a transznacionális kapcsolatok szerepét hagyták figyelmen kívül, addig a társadalomközpontú elméletek az államközi és transznacionális kapcsolatok egymásra hatását.⁴ Thomas Risse-Kappen az elméletek egyfajta szinergiájaként arra a kérdésre keresi a választ, hogy mely belső struktúrák mellett lesznek sikeresek, vagy buknak el azok a transznacionális szereplők, amelyek egy adott részterületen a saját érdekeiknek megfelelően kívánják a fogadó állam külpolitikájának és – azzal összefonódva – gazdaságpolitikájának a változását befolyásolni. Risse-Kappen modellje arra a hipotézisre épül, hogy a

transznacionális szereplők hatása aszerint gyengébb vagy erősebb, hogy milyen a belső struktúra az adott fogadó országban. A modell a belső struktúrát három dimenzióban közelíti meg – az állam struktúrája (központosított vagy fragmentált), a társadalom struktúrája (erős vagy gyenge), valamint a politikai hálózatok jellege (konszenzusos vagy polarizált).⁵

Esettanulmány: Szingapúr

Az erős fejlesztő állam és az országba tudatosan behívott transznacionális vállalatok kooperatív rendszerben való összekapcsolódásának kiemelkedő példája Szingapúr.

1959-ben, az öngazgatási jog megszerzésekor az újonnan alapított Népi Akciópárt (*People's Action Party*, PAP) nyerte meg a választásokat, melynek vezetői – az angliai egyetemekről hazatért Lee Kuan Yew és Goh Keng Swee (Goh Keng-szui) – a csak kínaiul beszélő szegény réteget képviselő baloldali pártokkal összefogva jutottak hatalomra. Az új kormány számára a gazdaság jelentette az elsődleges napirendet. A világgazdaságba való integrálódás globális meghatározottságát figyelembe véve, a kis szigetország vezetői a gazdaságstratégia kialakításához a Világbank és az ENSZ illetékes szervétől kértek tanácsot. A javasolt iparosítási koncepciók – a vas- és acélipar széles körű bázisának a kiépítése – nem kecsegtettek a gyors belpolitikai és gazdasági konszolidáció reményével.⁶ A kormány a szegénység felszámolását célzó,

rövid távú megoldást a fogyasztási cikkek importhelyettesítő gyártásában látta, de ahhoz a szomszédos, hétmillióos maláj piacra való bejutás elengedhetetlennek tűnt. Az Oroszlánváros ezért 1963-ban csatlakozott a Maláj Államszövetséghez. De a sorozatos érdekellentétek, kínai-maláj etnikai összetűzések hatására 1965 augusztusában az államszövetség felbomlott, ellehetetlenítve Szingapúr addigi iparosítási politikájának a folytatását.

Ekkor Szingapúr – éles irányváltással – a világpiachoz igazodó, exportorientált gazdaságpolitika megvalósítását tűzte ki célul. Azt kívánta elérni, hogy transznacionális vállalatok behívásával, letelepedésük erőteljes ösztönzésével nemzetközileg versenyképes ipar alakuljon ki az országban. Modern, politikától független intézményrendszert hozott létre a stratégia végrehajtására, továbbfejlesztésére. Megjegyzendő, hogy a korábban elkezdett nehézipari fejlesztéseinek a védelme érdekében a stratégiai ágazatait – mint a hajóépítés és az olajfinomítás (amelyekben a földrajzi fekvése különleges előnyöket biztosított) – nem vagy csak részlegesen nyitotta meg a külföldi tőke előtt. A nyolcvanas évek elején „az állami vállalatok, közműszolgáltatók és más állami intézmények a GNP 50%-át, a foglalkoztatás 20%-át adták”.⁷

Néhány évvel a külpolitikáját befolyásoló szövetségi rendszer alapvető megváltozása (a britektől, majd Malajziától való elszakadása) után Szingapúr a globalizáció éllovasa lett: napjainkban valamennyi globalizációs index (KOF, EY, T. Kearney) a világ három leginkább

globalizált állama közé teszi. Külpolitikája a saját állami és társadalmi érdekeinek és az országban lévő transznacionális vállalatok érdekeinek a közös halmazát jeleníti meg. Ezzel alátámasztja a külpolitika konstruktivista felfogását, amely az államot a nemzetközi politika és a belpolitika komplex kölcsönhatásában, illetve a globális és lokális tényezők szoros kapcsolatának összefüggésében tárgyalja.

A risse-kappen elemzési keret jó lehetőséget nyújt a belső struktúra hatásának tesztelésére a Szingapúrban beruházó és ott működő transznacionális vállalatok érdekérvényesítése szempontjából.

Állami struktúra

Szingapúr az erős állam képviselője – ami ellentmondani látszik a transznacionális vállalatok szinte korlátlan bejutásának. A városállam a nemzetközi politikai gazdaságtan terminológiájában Robert Wade által leírt „irányított piacgazdaság” egyik fő példája, bár sikereivel neoklaszszikus és neomerkantilista közgazdászok egyaránt igazolják a tanaikat. Miközben az állam az üzleti környezet széles körű szabadságát biztosítja, gazdaságpolitikája hosszú távon megtervezett irányt szab annak, mely ágazatokban látja szívesen a külföldi tőkét.⁸ *Pioneer Sector* programjaival, melyeket 50 éve következetesen alkalmaz, adókedvezményekkel, támogatott hitelekkel, kutatás-fejlesztéssel, a kiterjedt nemzetközi beruházási ügynökségi hálózatán keresztül hívja be a külföldi magánvállalatokat az iparpolitikai prioritásainak megfelelő szektorokba.

Mindezek hatására már a kezdetektől intenzívebben kapcsolódott a világgazdaságba, mint a térség többi állama, a később „kis tigriseknek” nevezett gazdaságokkal (Dél-Korea, Hong Kong, Tajvan) együtt kiemelkedve a régióból. Szingapúr csatlakozik valamennyi olyan multilaterális szövetséghez, amely a náluk gyártott termékek esélyeit növelik a világpiacon. A transznacionális vállalatok ennek fejében tőkét, szaktudást és fejlett technológiát hoztak, s ez a trend tovább erősödött az utóbbi évtizedben is.

Bár Lee Kuan Yew 1990-ben átadta a miniszterelnöki hatalmat a gazdasági miniszterének, Goh Chok Tongnak (Go Csok-tong), aki 2004-ben továbbadta azt az ország harmadik miniszterelnökének, Lee Kuan Yew fiának, Lee Hsien Loongnak (Li Hszien-lung), a 2011. novemberi választásokig „miniszter mentor” funkcióban a kormányban maradt.

Az erős vezető által kiépített erős állami struktúra elfogadottságának alapja a transznacionális vállalatok szemszögéből az autoriter pragmatizmus. Habár 1959 óta valamennyi választáson a jobbközép PAP nyer,⁹ a pártpolitikától autonóm módon működik a gazdasági irányítás. A gazdasági és az állami vezetők kiválasztása a meritokrácia elvei szerint, erős versenyben és a felkészültség, hozzáértés alapján történik. A jól megfizetett állami tisztségviselők nagy része vezető külföldi egyetemeken tanult, a korrupció a városállamban szinte ismeretlen.¹⁰ Az állam mind a külföldi és hazai vállalatok, mind pedig a lakosság felé tett ígéreteit betartja. A stabilitás, kiszámíthatóság a

gazdasági szféra számára különösen fontos előnyt jelent.

„Amikor Lee Kuan Yew beszél, elnökök, miniszterelnökök, diplomata és vezérigazgatók hallgatják. Lee, a modern Szingapúr alapító atya több mint 50 éve terjeszti bölcsességét a világ színpadán. Üzleti vezetők – [a médiamagnás] Rupert Murdochtól Rex Tillersonig, az Exxon Mobil vezérigazgatójáig – tisztelegnek az eredményei előtt”¹¹ – állította róla Graham Allison, a racionális döntésemélet továbbfejlesztője.

Az Allison által alkotott új külpolitikai elméletek közül a szervezeti döntés elmélete a kubai válság elemzésével vált ismertté, míg politikai bürokrácia modelljének a Lee Kuan Yew vezette külpolitika lett az iskolapéldája.

A szingapúri állam és a TNC-k közötti kapcsolatok sajátos tere a transznacionális vállalatok aktív kereskedelmi és befektetési tevékenysége által spontán módon kibontakozó és a gyakorlatban is megnyilvánuló regionalizáció. Az ASEAN létrehozásával 1967-ben (elsősorban biztonságpolitikai okokból) elindított regionalizmus a kilencvenes években kapott igazán ösztönzést. Az elmúlt két évtized globális jellemzője a regionális integrációk erősödő szerepe: az államok biztonságpolitikai és gazdasági szempontokból egyaránt azokban keresik a támaszaikat. Különösen igaz ez a Budapestnél nem sokkal nagyobb területű és 5 millió lakosú Szingapúrra. Külpolitikájában az ázsiai térség kiterjedt regionális szervezeti hálózatán (ASEAN, APEC, East-Asian Summit, ASEAN+3) keresztül, illetve

bilaterálisan (pl. az Egyesült Államok és Szingapúr közötti szabadkereskedelmi megállapodás révén) is képviseli az érdekeit. Az említett szervezetek a biztonságpolitikai védőhálón túl gazdasági érdekeket is megjelenítenek a transznacionális vállalatok bevonásával irányított fejlődés továbbvitelében. Szingapúr szempontjából ma már az ellenkező irányú tőkeáramlás – vállalkozásai tőkeexportja – is döntő jelentőségű, bár egy részük külföldi vállalatok helyi holdingjaitól indul ki. Az EU és Szingapúr között hamarosan életbe lépő szabadkereskedelmi egyezmény is azon alapszik, hogy Szingapúr kis mérete ellenére a teljes EU–ASEAN-kereskedelem harmada és az összes ASEAN-tőkeberuházás több mint 60 százaléka Szingapúr és az Európai Unió között zajlik.

A konstruktivista külpolitikai elmélet szempontjából a szingapúri külpolitikáról egyértelműen elmondható, hogy a miniszterelnök, mint külpolitikai döntéshozó, a normák és intézmények alkotta nemzetközi társadalomban tevékenykedik. A konstruktivizmuson belüli vitát illetően – hogy vajon wendti értelemben az állam-e a meghatározó szereplő, vagy amint más konstruktivisták állítják, a konstruktivizmusnak nyitnia kell a belpolitika, a nem állami szereplők és ezzel az állam meghaladásának irányába – Szingapúrra egyelőre szintén az állam meghatározó szerepe jellemző. Az állam pragmatizmusa és a transznacionális vállalatoknak az állam által kezdeményezett, ötvenéves jelenléte az állami és a nem állami szféra közötti

normák közeledését eredményezte, így ez ma nem jelent konfliktusterületet a szingapúri külpolitikában.

Társadalmi struktúra

Az állami struktúrájánál bemutatott erős államnak nincs jelentős belső ellenzéke, a társadalmi struktúra gyenge, egyes területeken, mint például a média, részleges állami ellenőrzéssel. 1959 óta a PAP tölti be a kormánypárt szerepét, a baloldalnak a kommunizmus veszélyére hivatkozással történt kiszorítása, 1968 óta gyakorlatilag ellenzék nélkül. Az új állam az etnikai harmóniát is hangsúlyozó, egységes normarendszert és identitást alakított ki (ennek jelképeit megjeleníti a himnuszban és a nemzeti zászlóban), melynek fejlődését követi az alkotmányozás terén is. „Az integritás volt az a sarkalatos érték, amit a PAP a kormányzásba magával hozott, s amelyet körülvesznek a korrupcióellenesség, a meritokrácia, a pragmatizmus és az egyesített vegyes etnikumú társadalom elvei” – nyilatkozta Goh Chok Tong, későbbi miniszterelnök.¹²

A formális demokrácia körülményei között 2011-ben már öt-hat ellenzéki párt indult a választásokon, s először fordult elő, hogy majdnem minden körzetben állítottak ellenzéki jelöltet is. A TV-reklámok ezért elsősorban arra oktatták az embereket, hogyan kell szavazni több jelölt esetén.

A társadalom nyugalomát és együttműködését a kormány azzal éri el, hogy kezdettől fogva kiemelten kezeli a jóléti kiadásokat, s ehhez középtávú terveken alapuló gazdaságpolitikával teremti meg

az anyagi fedezetet. Jelentős állami forrásokkal támogatja az oktatást, a lakáshoz való kedvezményes hozzájutást, s ezzel a transznacionális vállalatok érdekeit is kielégíti, hiszen alacsonyabb bérből is magasabb életszínvonalat érhet el a helyi lakosság, mivel az említett kiadásokra nem vagy csak keveset kell fordítania.

A szigetország innovatív találmánya a lakáskérdés megoldására az ún. CPU (központi tartalékalap) rendszere. Szingapúr államiságának kezdete óta a munkavállalóknak a bérük 25 százalékát a CPU-számlára kell utalniuk, s ahhoz a munkáltató is hozzátesz ugyanannyit – a felhalmozódó összegből a munkavállaló a nyugdíjkorhatár elérése előtt csak lakásvásárlásra vagy oktatási kiadásokra hívhat le pénzt. A fizetendő arányt a versenyképesség megőrzése érdekében válságok idején némileg változtatták, így az ma már 20 százalék alatt van mindkét részről, de a mai napig jelentős beruházási forrást teremt a gazdaságban.

A jóléti elemekhez való hozzájutás biztosításával növeli a szigetállam a lakoságmegtartó képességét. A 90 százalékban magántulajdonú lakással rendelkező lakosság közvetlenül érdekelt hazája fejlődésében. A Mercer tanácsadó cégnek a világ legélhetőbb településeit rangsoroló felmérésében Szingapúr 2012 végén a városi infrastruktúra színvonala szempontjából az első helyre került, összességében pedig – olyan kategóriák figyelembevételével, mint a belső stabilitás, a jogszabályok érvényesíthetősége, a személyes biztonság vagy a más országokkal való viszony – a 25. helyet szerezte meg.

Politikai hálózatok

A transznacionális vállalatokon kívül a nemzetközi nonprofit szervezetek (Green Peace, Amnesty International) is jelen vannak Szingapúrban. Ők kritikával lépnek fel az erős államszervezet által kialakított jogrend bizonyos elemeivel szemben, elsősorban emberi jogi kérdésekben. Az Amnesty International 2004-es jelentésében számolt be a halálbüntetés szingapúri alkalmazásáról. 1991 és 2004 között több mint 400, főként gyilkosság, illetve kábítószerrel való visszaélés vádjával kiszabott halálos ítéletet hajtottak végre, amelyek gyakran a társadalomban marginalizálódott, bevándorló muszlim vendégmunkásokat sújtották. A személyes biztonság megteremtése érdekében alkalmazott drákói szigorból a szigetállam nem enged. Külpolitikai ellentétet váltott ki 1994-ben, hogy egy Szingapúrban élő, amerikai állampolgárságú, 18 éves fiatalembert hat korbácsütésre ítélték, autók festékpisztollyal való megrongálásáért. A büntetést Bill Clinton elnök és számtalan európai politikus tiltakozása ellenére végrehajtották. Az autonóm belpolitikába a szingapúri vezetés nem enged beleszólást, a nemzetközi vállalatok pedig a rend és stabilitás szempontjából ennek inkább az előnyeit élvezik.

Az állam és a nem állami szereplők konszenzuson alapuló szövetségében jelentős szerepet játszik a politikai kultúra, amely meghatározóan hat a kormány intézményeinek a működésére, a gazdasági szereplők viselkedésére. E politikai kultúrának része egy kognitív komponens

– az empirikus adottságokról és az oksági összefüggésekről való meggyőződés –, továbbá azon evaluatív elemek, mint az értékek és a normák, és egy affektív összetevő is, amely az érzéseket, az összetartozást, az ellenszenvet, az idegenkedést és a lojalitást egyaránt tartalmazza.¹³

Szingapúr politikai és társadalmi kultúrájának hagyományosan meghatározó eleme a (kínai) konfucianizmus. A társadalmi hierarchia alapja több mint két és fél ezer éve a rátermettség és az etikai normák alapján, versenyben történő kiválasztás, a vezető és a vezetettek egymás iránti kölcsönös kötelezettségei, az oktatás kiemelkedő szerepe, az autoritás tisztelete, a feljebbvaló iránti lojalitás, a szorgalom és a vállalkozó szellem, az egyéni szabadság alávetése a közösséghez történő alkalmazkodásnak. Mindezek az értékek nemcsak a munkavállalók magas színvonalú teljesítményét jelentik a beruházó külföldi vállalatok számára, hanem ez a folyamatos tanulni akarás a transznacionális vállalatok technológiájának és szakismeretének a gyorsabb átvételét is lehetővé teszi. A szabadpiaci viszonyok között kialakuló, ciklikus visszaesésekkor a társadalom nagyobb tűrőképességét biztosítják a konfucianus kulturális normák. Erre Szingapúr pragmatikus vezetése folyamatosan épít, s komoly előnyt kovácsol belőle az ország számára a transznacionális vállalatok szemében is.

A politikai kultúrán belül a nemzeti identitás meghatározásában megjelenik a modern szingapúri identitástudat is, amelybe – a 19. századi kínai bevándorlók múltján, az angol gyarmati időkön és

a többségében muszlim lakosságú Malajziával megkísérelt szövetség időszakán túl – beépült a fejlett ipari országok közé felemelkedő önálló városállam elért eredményei felett érzett büszkeség.¹⁴

Ulrich Menzel konstruktivista megközelítésű kérdéseire választ keresve tovább árnyalható a kép.¹⁵

1. Miként alakítják ki a nemzetállamok a saját identitásukat, s ezek az identitások hogyan befolyásolják az adott államok érdekeit és vele a politika eredményeit?

„Mi kínaiaknak nézünk ki?” – mondta Lee Kuan Yew 1968-ban Indira Gandhinak, amikor [az indiai miniszterelnök asszony] Szingapúrba látogatott. – „Kínaiul beszélünk. De ha egy ember Kínából egy szingapúri kínai-val beszél, észre fogja venni, hogy a szingapúri már egy elkülönült, eltérő típus.”¹⁶

Amennyiben Szingapúr nemzetállami identitását nem csak a transznacionális vállalatokkal fennálló kapcsolatai és a globális világba való beágyazottsága szempontjából vizsgáljuk, eljutunk a szingapúri külpolitika legnagyobb kihívásához: a biztonsági fenyegetettséghez. Ennek oka a földrajzi elhelyezkedése: a kínaiak vezette kis szigetállamot nagy muszlim országok veszik körül. Az iszlám terrorizmustól, illetve valamely szomszédos ország esetleges expanziós törekvésétől való látens félelem ott munkál a szingapúri kínaiakban. A helyzetet nehezíti, hogy a fejlett országgá válás egyik „hozadéka” az alacsonyabb rendű munkák elvégzéséhez vendégmunkások beengedése – ők pedig a fejletlen muszlim

világból érkeznek, és egy részük bevándorlóvá válik. A védekezés módja egybeesik a külpolitika alapvető irányával: a transznacionális vállalatok anyaországainak feltételezhető támogatása és a többszintű regionális integráció kialakítása – részben a nagyhatalmak (Kína, Egyesült Államok) bekapcsolásával – jelenti a biztonságpolitikai garanciákat. A szingapúri vállalatok – az ASEAN legnagyobb tőkeexportőr cégei – a gazdasági interdependenciákat erősítik. A Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége pedig – amely ma még fenntartja az egymás belügyeibe való be nem avatkozás doktrínáját – az ASEAN Gazdasági Közösség (*ASEAN Economic Community*, AEC) 2015. december 31-i létrehozásával az integráció mélyítése irányába indul el.

2. Milyen normatív tényezők (például: alkotmányos rend) befolyásolják a társadalompolitikai orientációt, az emberi jogokat?

Szingapúr ma már a világgazdaság legfejlettebb országai közé tartozik: a Világbank 2014-es adatai alapján az egy főre jutó GDP-je vásárlóerő-paritáson számítva 82.763 dollár.¹⁷ Belpolitikai struktúrája és részben az alkotmányos rendje is eltér a „nyugati” liberális demokráciák által képviselt értékektől, emberi jogi normáktól. A szigetország hosszú távú eredményei nagyban függenek attól, hogyan sikerül a saját társadalma – előbb-utóbb megjelenő – további demokratizálódási igényére olyan válaszokat adnia, hogy azok ne okozzanak törést a fejlődésben.

Esettanulmány: Chile

A hetvenes évekbeli Chilének a transznacionális vállalatokkal való kapcsolatáról alapvetően eltérő kép rajzolódik ki.

9/11 ma világszerte egyet jelent a World Trade Center elleni 2001. szeptemberi támadással, amely – mint ismeretes – jelentős változásokat idézett elő a világpolitikában. Valójában azonban az már a második, külpolitikai jelentőségű 9/11 volt. Chilében 1973. szeptember 11-én hajtotta végre az Augusto Pinochet tábornok vezette hadsereg a katonai puccsot az ország demokratikusan választott elnöke, Salvador Allende ellen, aki az elnöki palotában öngyilkosságot követett el.¹⁸ 2013 szeptemberében, a 40. évforduló kapcsán ismét előtérbe került az egykori események megítéléséről folyó vita, miután újabb deklasszifikált dokumentumok váltak elérhetővé a washingtoni levéltárakban az amerikai központú transznacionális vállalatok és a külügyi vezetés szerepéről.

A külföldi működő tőke már a hatvanas évek elején jelentős szerepet játszott Chile stratégiai ágazataiban, főként a nyersanyag-kitermelésben és a távközlésben. Az 1964-es választásokon mindkét ellenzéki irány a stratégiai nyersanyagcikk (réz, nitrát, vasérc) bányászatában játszott állami szerep növelését tűzte ki célul. A jobboldali kormánypárttal és egymással versengő politikai formációk közül az 1957-ben alakult, pragmatikus Kereszténydemokrata Párt (*Partido Demócrata Cristiano*, PDC) élén Eduardo Frei, a Chilei Szocialista Párt (*Partido Socialista*

de Chile, PSC) által vezetett baloldali szövetségén (*Frente de Acción Popular*, FRAP) Salvador Allende állt.

A győztes a PDC lett, melynek a kongresszus által 1966 tavaszán elfogadott „Forradalom a szabadságban” elnevezésű, gazdasági növekedést és szociális igazságosságot hirdető programja a fokozatosságot képviselte. A dokumentum a tulajdonok részbeni „nemzetiesítését” és a korábbi külföldi tulajdonosok teljes körű kártalanítását tartalmazta, miközben más szektorokban a külföldi tőkebefektetéseket ösztönözte.¹⁹ Allende viszont a réz- és salétrombányászat, illetve valamennyi stratégiai ágazat azonnali teljes államosítását hirdette meg.

Az 1970-es választási harc során viszont egyértelműen felerősödött a külföldi érdekeltségeket radikálisan visszaállamosítani szándékozó Allende választási programja és az amerikai székhelyű, de akkoriban már Chilében is erős pozíciókkal rendelkező vállalatok érdekei közötti ellentét. Az utóbbiak közé tartoztak a rézkitermelésben továbbra is 80 százalékos részesedésű nagyvállalatok, illetve a későbbiekben a transznacionális vállalati beavatkozás negatív példájává vált ITT cég is, amely távközlési vállalatai mellett Sheraton Hotelt is működtetett az országban. Allende tisztában volt azzal, hogy az Egyesült Államokkal való kapcsolatoknak külpolitikai szempontból kiemelt szerepük van, ezért tárgyalásos megoldásra törekedett, szintén pénzügyi kompenzációval. Ennek mértékét azonban csökkenteni kívánta a vállalatok által az előző években megtermelt extraprofit

értékével. Baloldali, a szociális átmenetet célként kitűző stratégiája a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentéséhez szükséges anyagi bázist a chilei gazdaság autonómiájának növelésével, az Egyesült Államoktól való gazdasági függés lazításával kívánta megteremteni.

A transznacionális vállalatok ellenreakciója már Allende beiktatása előtt megindult, az ITT az anyaország állami szerveihez fordult. Amint a 2013 őszén a titkosításból felszabadított jegyzőkönyvekből kiderül, összesen negyven tárgyalás zajlott az amerikai nagykövet, valamint az ITT és a CIA képviselői között Allende megválasztásának a megakadályozásáról, illetve megbuktatásáról az 1970–73 közötti időszakban. Az ITT titkos pénzalapokat kívánt a jobboldali ellenzék és sajtó részére biztosítani.²⁰

Az eset sajátossága, hogy Allende megpróbált multilaterális intézményi segítségért folyamodni. Egy, az ENSZ Közgyűlésén 1972-ben elhangzott felszólalásában elítélte az ITT-t az állami belügyekbe való beavatkozása miatt. Az egyik, már akkor nyilvánosságra került jegyzőkönyvre hivatkozott, amely a chilei amerikai nagykövetségen lezajlott titkos tárgyalást rögzítette. Allende azzal vádolta a társaságot, hogy polgárháborút szít országában. A chilei elnök támadást intézett a multinacionális rézkitermelő társaságok ellen is, és az államosítás során az extraprofit levonásával fizetendő pénzügyi kompenzáció alkalmazása mellett érvelt. Ennek illusztrálásaként ismertette az amerikai székhelyű Anaconda, illetve Kennecott cég 15 éves

chilei profitabilitásának a világ más tájain folytatott tevékenységük átlagos hozamától való eltérését.²¹ Az ENSZ válaszul felállította az Eminens Szakértők Bizottságát (Committee of Eminent Experts), hogy az a transznacionális vállalatokat érintő problémák kezelésére vonatkozó ajánlásokat fogalmazzon meg. Ezzel párhuzamosan az Egyesült Államok kongresszusa is egy bizottságot hozott létre a transznacionális vállalatok ellen egyre szaporodó panaszok azonnali kivizsgálására. A chilei események további alakulásában azonban ezek a kezdeti lépések nem tudtak szerepet játszani.

Az Eminens Szakértők Bizottságának a javaslatai között szerepelt egy, az ENSZ mellett működő állandó testület felállítása. Ez Transznacionális Vállalatok Központja (*Center for Transnational Corporations*, UN CTC) néven létre is jött 1974-ben, New Yorkban, és egyfajta ENSZ-titkársággént funkcionált a hozzá tartozó ügyekben. Az UN CTC központi feladatának tekintette az ún. *Code of Conduct* megalkotását, amellyel etikai szabályok keretei közé akarta terelni a transznacionális vállalatok működését és növekvő befolyását. A kitűzött cél a fejlett nyugati és a fejlődő (illetve az őket támogató szocialista) országok érdekelentéi közepette nem valósult meg, az UN CTC szerepét a kilencvenes évek végén az UNCTAD vette át.

A chilei végkifejlet, Allende 1973. szeptember 11-i megbuktatása elemzésénél könnyen támaszkodhatnánk önmagában a realista megközelítésre, de azt is tudnunk kell, hogy az a liberális elméleti

alapon álló szakértők számára elfogadhatatlan volt. A realista álláspont szerint a puccsban szerepet játszott az (akkoriban már a hanyatlástól tartó hegemon) Egyesült Államok intervenciója, az előkészítésében pedig a hatalmi egyensúly elméletének fő képviselője, Richard Nixon elnök biztonságpolitikai titkára, Henry Kissinger is.

Bár az Amerikai Egyesült Államok bel- és külpolitikájának irányításában különböző struktúrák léteznek, melyek a hatalom elválasztását és ellenőrzését, az egyensúly biztosítását szolgálják, a végső döntéshozó az elnök. Kissinger – amint azt a titkosításokból felszabadított telefonbeszélgetések leirata alapján Peter Kornbluh bemutatja – fontos szerepet játszott a végső döntés befolyásolásában. A dokumentumok tanúsága szerint Kissinger még 1970 szeptemberében, nyolc nappal Allende megválasztása után találkozott a CIA vezetőjével, egy megelőző puccs előkészítése céljából. Nixonnak Allende megbuktatását javasolta, de azt akkor még a külügyekért felelős State Department szakértői is ellenezték.

Bár Kissinger érvelésében szerepelt az is, hogy mintegy 1 milliárd dollár értékű, a TNC-k által befektetett tőke került veszélybe, fellépését elsősorban az motiválta, hogy egy sikeres, demokratikusan megválasztott latin-amerikai szocialista rendszer modellértékű lehet a térség és más földrészek országai számára, ami a hidegháború körülményei között az Egyesült Államokra nézve beláthatatlan következményekkel járhat. A CIA támogatásával végrehajtott puccs, a későbbi

megtorlások központi szervének, a chilei titkosszolgálatnak a megszervezésében való szerepvállalás, a kereskedelmi embargó, az ellenzéki megmozdulásoknak és médiának az 1970–73 közötti anyagi támogatása a realista elemző következtetések Nixon elnök általi elfogadását és végrehajtását jelentette. A washingtoni National Security Archives 2013. szeptember 11-én közzétett leirata szerint Nixon és Kissinger egyik telefonbeszélgetésekor a nemzetbiztonsági tanácsadó az érvelése alátámasztására a következőket mondta erről az elnöknek: „a modellhatás alattomos lehet”.²²

A liberális elveket szem előtt tartó szakértőkben a vázolt megoldás aggályokat keltett, és számukra elfogadhatatlan volt. A telefonbeszélgetések leirata megőrizte Kissinger helyettese, Viron P. Vaky érvelését is, aki szerint az amerikai demokráciafelfogással ellentétes, és éppen a liberális demokratikus értékek világszerte történő hiteles közvetítését ássa alá egy külföldi állam demokratikusan választott elnökének a megbuktatására irányuló szervezkedés támogatása.

„Amit javasolunk, az a saját elveink és dogmáink nyilvánvaló megsértése... Amennyiben ezeknek az elveknek van bármi jelentőségük, alapvetően akkor térhetünk el tőlük, ha a legsúlyosabb veszély fenyeget bennünket, például a fennmaradásunkat. Valóban halálos fenyegetést jelent Allende az USA számára? Nehéz emellett érveket találni.”²³

Figyelembe véve az Egyesült Államoknak, mint hegemonnak a második világháború után a világ gazdaság egészének

fenntartásában játszott szerepét, a hegemonnak a liberális értékek melletti elkötelezettsége nemcsak gazdasági, hanem politikai értelemben is elvart. A liberális elmélet – amely az egyén szabadságának alapvető elvein alapszik, s amit egy más állam belügyeibe való külső beavatkozás egyértelműen megsért – ambivalenssé válik, mihelyt a magántulajdonhoz való jog kerül konfliktusba az egyenlőség eszméjével. Az amerikai kongresszusnak és a közvéleménynek a puccsot követő feltételezett beavatkozás elleni határozott felzúdulása az új elnököt, Gerald Fordot is állásfoglalásra készítette. 1974. szeptember 17-én egy sajtótájékoztaton a CIA-támogatás védelmére kelt, mivel véleménye szerint az „segítette az ellenzéki újságok és ellenzéki pártok fennmaradását. Úgy gondolom, hogy ez a chilei emberek érdekét szolgálja, és minden bizonnyal a mi érdekeinket is. ... a kommunista nemzetek jóval többet költenek ilyenekre, mint mi” – hangoztatta.²⁴ Magának a puccsnak az előkészítésében és végrehajtásában való részvételt Kissinger és a CIA elnöke is cáfolta a kongresszusi vizsgálóbizottságok előtt.

A chilei helyzet két nézőpontjának elemzését is segíti Risse-Kappen belső struktúrákra vonatkozó háromdimenziós modellje.

Állami struktúra

Chile napjainkban a hetvenes évekbeli katonai junta jelentette múltból kiemelkedő, gyenge, fragmentált állam, „elnöki köztársaság”, fejlődő parlamenti demokráciával. A juntát megelőző időszakban a

hadsereg mindaddig elkötelezte magát az 1925-ös alkotmány védelmére, és elutasította a beavatkozást, amíg magát az alkotmányt nem látta veszélyben.²⁵ Az orvosi végzettségű Allende 1933-tól vett részt a hivatalos chilei politikai életben; 1938 és 1940 között egészségügyi miniszter, 1945-től szenátor, 1954-től a szenátus alelnöke volt. 1952-től kezdődően három ízben is sikertelenül indult az elnökválasztáson, mígnem 1970-ben – a szavazatok 36,2 százalékanak megszerzésével, ám mindössze 1,3 százalékkal – végül megelőzte a nemzeti jobboldal és kereszténydemokraták képviselőit. A kongresszustól a korábbi kormánypárt, a kereszténydemokraták segítségével kapta meg az elnöki felhatalmazást, akik a szenátusi támogatását biztosították. Ennek fejében alkotmányos garanciákról állapodtak meg az egyéni demokratikus alapjogok védelméről, és fix határokat állítottak az Allende mögött álló szocialista-marxista koalíció radikális politikai átalakítási tervei elé.

Allende tehát politikai patthelyzethez közeli helyzetben indította el a jelentős, sok érdeket sértő gazdasági átalakításokat. A törekeny belpolitikai egyensúly a gazdasági problémák hatására könnyen megbillent, s hamarosan a hatalom polarizálódásához vezetett a saját táborán belül is, akárcsak az elnök és a kongresszus/szenátus viszonyában. E forgatókönyv nemcsak Allende elnöksége alatt, hanem az (ellenzéki pártokat vezető) előző elnökök, a jobboldali Jorge Alessandri és a kereszténydemokrata Eduardo Frei Montalva elnöki periódusának második részében is megfigyelhető volt. 1973

tavasza, az eszkalálódó gazdasági és politikai válság közepette Allendét a kongresszusi választások sem segítették, mivel azok a kereszténydemokraták távolmaradása miatt a konzervatív jobboldal jelentős győzelmével végződtek.

Társadalmi struktúra

A belpolitikában néhány erős hazai gazdasági érdekcsoport határozottan képviselte az érdekeit, ugyanakkor a nagy társadalmi egyenlőtlenségek, szegénység miatt a lakosság körében gyakorivá váltak a tömegtüntetések, sztrájkok és mind a szélsőbal, mind a szélsőjobb részéről merényletek elkövetésével szították a feszültséget. Az 1964-es választásokon győztes Frei-kormány első két évének gazdasági konszolidációs és expanziós sikerei után ismét elszabadult az infláció, s egyre nőttek a feszültségek. A transznacionális magánvállalatok domináns pozíciókkal rendelkeztek a gazdaság stratégiai területein, a média pedig hangsúlyos szerepet töltött be a közvélemény befolyásolásában, mivel a médiapiac nagy részét a jobboldali kézben lévő El Mercurio médiacsoport uralta.

Allende baloldali programjával a társadalom szegényebb részét a jólét ígéretével és az egyenlőtlenség csökkentésére irányuló törekvéseivel állította maga mellé. Az államosításra és az agrárreformra vonatkozó terveit pénzügyi kompenzációs ígéretekkel igyekezett keresztülvinni a sértett érdekcsoportok ellenállásán. Frontális támadást indított a kormányellenes médiacsoporttal szemben, és az El

Mercurio igazgatóját adócsalás vádjával letartóztatták. Allende a békés szociális átmenetről szóló programjához – melynek megvalósítása érdekében béremelést, az élelmiszerárak csökkentését és egyéb szociális intézkedéseket vezetett be – nem sikerült fenntartható anyagi fedezetet biztosítani, a Frei-kormány által feltöltött állami tartalékok elapadtak. A stratégiai területek visszaállamosításának hatására az egyéb szektorokból is kivonuló külföldi tőke helyett nem történt elég hazai beruházás; a kormány pénznyomtatáshoz folyamodott, amelynek következménye 300 százalékos infláció és jelentős áruhiány lett.

Politikai hálózatok

A chilei politikai hálózatok rendkívüli polarizáltságát az érdekvégyesítésükért a számos területen elkülönülten, de erőteljesen küzdő csoportok jelenítették meg, melyek már a Frei-kormány 1970-es választási vereségében is szerepet játszottak. 1972/73-tól rendszeressé váltak a diákok tömegtüntetései, a különböző ágazatokat átfogó sztrájkok, s mind a szélsőjobboldali, mind a szélsőbaloldali radikális csoportok aktivizálódni kezdtek.

Allende a gazdasági stratégiája megvalósításakor a társadalmi struktúrák egyre több területén került szembe az árral. A földbirtokos és a gyáriparos réteg egésze, az Allende elleni küzdelemhez a CIA finanszírozását is élvező média, valamint a transznacionális vállalatok is ellene voltak. Az Egyesült Államok gazdasági érdekei mögé beálló amerikai külpolitika

embargóval és a segélyek csökkentésével járult hozzá a jelentős chilei gazdaságpolitikai hibák által is kiváltott hiány mértékének növekedéséhez. Az új, egyetemes tantervet bevezető oktatási reform hatására 1973 tavaszán középiskolások erőszakos diáktüntetései kezdődtek, augusztusban pedig a teherautó-sofőröknek a benzinhiány okozta korlátozások miatt kirobbant, 37 napos sztrájkja bénította meg az országot.

Az ITT érdekeltségeinek az 1971-es államosítására vonatkozó, 92,5 millió dolláros kompenzációs igény elutasításáról 1973. április 10-én született végleges döntés, amelynek indoklásában a céget – az 1972-ben nyilvánosságra került, titkos követségi megbeszélésekre hivatkozva – lényeges információ visszatartásával vádolták.

Az események sodrában augusztus 22-én Allendét a parlamentben az alkotmány megsértésével is megvádolták, s erről nagyarányú többséggel kongresszusi határozat született. Az elnök a politikai válság megfékezése érdekében az új alkotmányról és a gazdasági reformról szóló népszavazás kiírását tervezte, amelynek időpontját szeptember 11-én kívánta bejelenteni. Az egyre romló, katolikus helyzet, az erőszakos összecsapások és a törvényes rend megbomlása következtében felerősödött a belső ellenzék is. A külső és a belső ellenzéki erők nem akarták megkockáztatni, hogy a chilei nép alkotmányos döntése esetleg mégis további felhatalmazást adjon Allendének. Az eseménylánc végkifejletéként a főparancsnoki tisztségéről augusztus 23-án

lemondott Carlos Prats tábornok helyére Allende által kinevezett Augusto Pinochet katonai puccsal megszerezte a hatalmat. A társadalom megosztottságát jelzi, hogy a katonaság vezetői közül többen is elleneztek a puccsot és a nem alkotmányos megoldást.²⁶

E tanulmánynak nem tárgya a puccsot követő 17 év, az alkotmányosságot kiiktató, megtorló, a gazdaságot neoliberális módon irányító, a külföldi tőkének és a chicagói közgazdasági iskola szakértőinek szabad kezet adó Pinochet-rendszer politikájának elemzése. A médiának a társadalmi struktúrákon belüli hatása az események további menetében is nyomon követhető. Míg Allende rendszerének politikai bomlasztásában az említett (részben a CIA támogatását élvező) El Mercurio csoport hatása jelentkezett, addig Pinochet leváltásában egy fiatal médiatehetség, René Saavedra – a katonai juntával szemben 14 párt összefogásával létrejött civil platformot hatásosan támogató „No” kampány megtervezője – játszott fontos szerepet. A népszavazás résztvevői 1988-ban 56 százalékos többséggel utasították el Pinochet elnökké választását.

Összefoglalóan megállapítható, hogy mind az amerikai központú transznacionális vállalatoknak a saját kormányuknál folytatott lobbitevékenysége, mind pedig a kissingeri biztonságpolitika realista megközelítésű, a „liberális világ” védelmében támogatott intervenciós javaslata jelentős szerepet játszott az Allende megbuktatásához vezető belpolitikai beavatkozásban és külpolitikai

nyomásgyakorlásban. Az ENSZ vezetői és az amerikai kongresszus tagjai a komplex interdependencia elmélete alapján értékelték a helyzetet, és az érdekek közelítésén fáradoztak. Az azonban nem hozhatott gyors megoldást, és nem is az övék volt a döntés joga. Annak az etikai kódexnek a tervezete, melyet az ENSZ – többek között a chilei példából kiindulva – a TNC-knek a hetvenes évekre elért, túlzott gazdasági és politikai hatalmának a szabályozására, a felelős vállalati magatartás kialakítására kívánt létrehozni, elbukott. Az eszkárlódó politikai folyamatok minőségét így valóban a realista külpolitika határozta meg, a titkos diplomácia körülményei között, melyben a nemzetközi szervezetek szerepe elhanyagolhatónak bizonyult.

Feltételezésem szerint a chilei társadalom viszonylag erős belső struktúrája az intervenció nélkül is megadta volna az alkotmányos válaszait a 40 évvel ezelőtti gazdasági és politikai patthelyzetre, mint ahogyan teszi azt 1988 óta. A gyenge állam és a polarizált politikai hálózatok megkönnyítették a TNC-k beavatkozását.

A 40. évforduló és a 2013. novemberi elnökválasztás két női jelöltjének az eseményekhez kapcsolódó családi háttere traumatikus vitákat váltott ki a Pinochet-rendszer egykori támogatói, illetve az elnyomás áldozatainak a családtagjai között.²⁷ Az 1990-ben hatalomra került civil összefogás a demokráciát helyreállította, de csak kis mértékben változtatott a transznacionális vállalatokat bekapcsoló – Pinochet által bevezetett – klasszikus neoliberális gazdaságpolitikán. Ennek

pedig napjainkban mind az eredményei, mind a hátrányai megjelennek. 2012-ben 5,6 százalékos GDP-növekedés mellett 6,17 százalékos volt csupán a munkanélküliség Chilében, és az azt megelőző 20 év során csökkent a mélyszegénységben élők aránya is.²⁸ A társadalmi egyenlőtlenség felszámolása terén azonban mindmáig nem sokat javult a helyzet: Chile Gini-indexe 2012-ben 0,531 volt, miközben az Egyesült Államoké 0,380, Európa hét kisebb jóléti államáé pedig átlagosan 0,272.²⁹

Zárógondolatok

A Risse-Kappen modelljére alapozott kiinduló feltételezést, hogy a belső struktúrák moderálják a transznacionális szereplők hatását, eltérő módon, de mindkét esettanulmány alátámasztotta.

A transznacionális vállalatok és az állam viszonyának elemzésénél a szingapúri példából kiderül, hogy ez a kooperatív, a világpolitikai beágyazódás szempontjából előnyös kapcsolat – amennyiben az erős állam maga hívja és irányítja az általa kiemelt területekre a TNC-eket – pozitív hatással van a gazdasági fejlődésre és a jólét növekedésére. A konfucianus és modernizációs normákat egyesítő szingapúri identitás, az ott kialakult politikai kultúra olyan sajátosság, amely a konszenzusra épülő állam–társadalom–TNC-együttműködés fontos alapja, s az elemzésnél konstruktivista nézőpontot indokol. Az ország kiemelkedő sikerei egyelőre elfedik az autoriter belpolitikai vonásokat. A többnemzetiségű társadalomban (kínai többség,

maláj, indiai, fehér és egyéb muszlim bevándorló kisebbség) a szingapúri kínaiak arányának csökkenésével a belpolitikai változások sem zárhatók ki hosszabb távon, azonban valószínűleg továbbra is az elért eredmények megtartására törekszenek majd.

Chile esetében a transznacionális vállalatok befolyásának érvényesítése három politikatörténeti szakaszon keresztül vizsgálható. Az Allende előtti, gyakran változó, gyengébb kormányok idején a TNC-k stratégiai pozíciókat szereztek a gazdaságban, s jelentős profitot szereztek, minden konfrontálódás nélkül. Allende szociális átmenetre irányuló kísérlete viszont a központosított állam és az érdekeiket védő transznacionális vállalatok ütközését eredményezte, ami a hegemón anyaországnak a hatalmi egyensúlyt feltő intervenciójával társulva hozzájárult a kormány gyengítéséhez, majd bukásához. Pinochet antidemokratikus erős állama viszont maga hívta vissza a TNC-eket a gazdaság konszolidálása érdekében, így befolyásgyakorlásuk ismét zökkenőmentessé vált. A nyolcvanas évek elején gazdasági csodának tartott Pinochet-rendszer alapvetően a transznacionális vállalatokra támaszkodott – az ellenzék kiiktatása, az emberi jogokat súlyosan sértő elnyomása mellett.

A belső struktúra elemzése bemutatja, hogy az Allende-kormánynak a szoros választási eredménnyel történt hatalomra jutása gyenge állami, politikai keretet biztosított a radikális terveikhez, és a nemzetközileg terjeszkedő nagyvállalatok 1972-től egyre erőteljesebb belpolitikai

beavatkozását a gyenge nemzetközi intézmények sem tudták hathatósan befolyásolni. Ugyanakkor a polarizált, de erős chilei társadalomnak az Egyesült Államoknak a transznacionális vállalati érdekeket és a hatalmi egyensúlyt féltő beavatkozása nélkül is lehetett volna meghatározó szerepe 1972 után. A demokratikusan választott kormány előtt tornyosult gazdasági és politikai feszültségekre adott helyes válaszával lehetlenné tette volna a katonai junta csaknem két évtizeden keresztül elkövetett emberi jogi bűneit.

Az alábbi táblázat gazdasági kitekintésként a főbb adatokkal illusztrálja a két ország elmúlt négy évtizedes gazdasági fejlődésének az eredményeit.

Ma mindkét ország OECD-tag. Az adatok az FDI-állomány, az évi FDI-beáramlás és az egy főre jutó GDP növekedését tekintve jóval gyorsabb fejlődést jeleznek Szingapúrra, és az FDI jelentősebb mértékben járul hozzá az éves

GDP-hez. Az egyenlőtlenségek kezelése napjainkban is kihívást jelent mindkét országban. GINI-mutatóik jelentősen elmaradnak a hasonló fejlettségű európai országokétól.

Politikai vonatkozásban végezetül megjegyezhető, hogy míg 40 évvel ezelőtt gyakrabban előfordult konfrontatív kapcsolat a transznacionális gazdasági nagyvállalatok és a fogadó államok viszonyában (bel- és külpolitikai kihatásokkal), addig napjainkban – a belső politikai struktúra függvényében – kooperatív vagy rivalizáló viszony a jellemző. A konfrontáció elsősorban a nem gazdasági szervezetek (szélsőséges vallási csoportok, zöld mozgalmak) és az államok közötti térre tevődött át. A transznacionális vállalatoknak az államok külpolitikai álláspontjának a befolyásolására irányuló törekvése – a fogadó állam, társadalom, a politikai hálózatok jellegétől függően erősebben vagy gyengébben – mindmáig érzékelhető.

Összehasonlító adatok

	Szingapúr		Chile	
	1972	2012	1972	2012
Lakosság létszáma (millió fő)	2,2	5,2	10	17,6
Beáramlott FDI-állomány (millió dollár)*	5.351	837.652	10.847	215.452
Évi nettó FDI-beáramlás (millió US dollár)*	161	63.772	-1	20.258
Évi nettó FDI-beáramlás/GDP (%)*	4,85	19,93	-0,01	9,39
1 főre jutó GDP (dollár)**	1.371	53.608	1.244	15.253
GINI-koefficiens***	0,53	0,478	0,475	0,531

Forrás: Világbank; UNCTAD; Department of Statistics, Singapore.

* UNCTAD Statistics-adatok, folyó áron és aktuális árfolyamon; a működőtőke-beruházások (FDI) állományának adatai 1980-ra és 2012-re vonatkoznak.

** UNdata, 1 főre jutó GDP folyó áron US dollárban.

*** A hetvenes évekre vonatkozó adatok a jegyzetekben hivatkozott tanulmányokból származnak.³⁰

Jegyzetek

- 1 A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, a TÁMOP 4.2.1.D-15/1/KONV-2015-0006 azonosító számú, „Ösztöndíj magyar és külföldi hallgatóknak és kutatóknak – A közzei innovációs kutatóbázis és tudásközpont fejlesztése a Pannon Egyetem oktatási és kutatási hálózatának keretében” című pályázata révén valósult meg.
- 2 „Biztatóan alakulnak a magyar–chilei kapcsolatok”. *Magyar Hírlap*, http://magyarhirlap.hu/cikk/25786/Biztatoan_alakulnak_a_magyarchilei_kapcsolatok, 2015. május 23.
- 3 Robert Keohane – Joseph Nye: *Power and Interdependence*. New York: Longman, 2001. 22. o.
- 4 Thomas Risse-Kappen: „Introduction”. In: *Bringing Transnationals Back in* (szerk. Thomas Risse-Kappen). Cambridge: Cambridge University Press, 1995. 15. o.
- 5 Uo. 21–23. o.
- 6 Stephan Haggard: *Pathways from the Periphery: The Politics of Growth in the Newly Industrializing Countries*. New York: Cornell University Press, 1990. A könyv jó összefoglalót ad a kiinduló iparosítási alternatívákról.
- 7 Cal Clark – Steve Chan: „MNCs and Developmentalism in East Asia”. In: *Bringing Transnationals Back in*. 135. o.
- 8 Robert Wade: *Governing the Markets*. Princeton: Princeton University Press, 2003.
- 9 2011-ben már hat parlamenti helyet szereztek az ellenzéki pártok, s azokat a 2015-ös választásokon is megtartották.
- 10 A Transparency International korrupciós listáján Szingapúr a világ 5. legkevésbé korrumpált országa volt.
- 11 Graham Allison, Robert D. Blackwill és Ali Wyne: *Lee Kuan Yew: The Grand Master's Insights on China, the United States, and the World*. Cambridge, MA: The MIT Press, 2013.
- 12 Sonny Yap, Richard Lim és Leong Weng Kam: *Men in White. The Untold Story of Singapore's Ruling Political Party*. Szingapúr: Singapore Press Holdings Ltd, 2009. 177–178. o.
- 13 John S. Duffield: *Political Culture and State Behaviour*. Cambridge, MA: The IO Foundation – MIT, 1999. 765–803. o.
- 14 Peter Katzenstein kulturalista elmélete is jól alkalmazható a szingapúri identitásfejlődésre.
- 15 Ulrich Menzel: *Zwischen Idealismus und Realismus: Die Lehre von den Internationalen Beziehungen*. Berlin: Suhrkamp Verlag, 2001. 219. o. Idézi: Kiss J. László: *Változó utak a külpolitika elméletében*. Budapest: Osiris. 2009. 358. o.
- 16 Alex Josey: *Lee Kuan Yew. The Crucial Years*. New York: Times Books International, 1980. 620. o.
- 17 Forrás: *World Bank*, www.worldbank.org. Letöltés ideje: 2015. szeptember 26.
- 18 A kételyeket Allende halálának mikéntjéről a közelmúltban oszlatta el véglegesen a chilei bíróság döntése. 2011-ben az elnököt exhumálták, és a felállított nemzetközi szakértői bizottság dokumentumai és tanúvallomások alapján megerősítették az öngyilkosság tényét. „Chilean Court Confirms Allende Suicide”. *CNN*, <http://edition.cnn.com/2012/09/11/world/americas/chile-allende-suicide/>, 2012. szeptember 11.
- 19 Paul E. Sigmund: *The Overthrow of Allende and the Politics in Chile*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1977. 45–47. o.
- 20 2013. szeptember 11-én, a 40. évfordulóra jelent meg Peter Kornbluhnak, a National Security Archives (washingtoni NGO) Chilére, illetve Kubára vonatkozó dokumentációs projektjei igazgatójának a könyve: Peter Kornbluh: *The Pinochet File. A Declassified Dossier on Atrocity and Accountability*. New York: The New Press, 2013. A kiadvány a húsz év során a titkosításból felszabadított, Chilére vonatkozó huszonnégyezer irat feldolgozásával készült. Az internetes forrás a szerzővel készült interjút tartalmazza. „The Pinochet File: How U.S. Politicians, Banks and Corporations Aided Chilean Coup, Dictatorship”. *Democracy Now!*, http://www.democracynow.org/blog/2013/9/10/the_pinochet_file_how_us_politicians_banks_corporations_aided_chilean_coup_dictatorship, 2013. szeptember 10. Kornbluh

- 2013 szeptemberében díjat kapott a Charles Horman Truth Foundationtól levéltárosi munkájáért, mellyel Pinochet 1998. októberi letartóztatását követően elérte több ezer, korábban titkosított dokumentum deklassifikációját. A feltárási folyamatot elsőként a Clinton-adminisztráció támogatta.
- 21 Sigmund: *i. m.* 191–193. o.
- 22 Peter Kornbluh (szerk.): *National Security Archive Electronic Briefing Book*, No. 437. (2013). <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB437/>, 2013. szeptember 11.
- 23 Uo.
- 24 Sigmund: *i. m.* 259. o.
- 25 A hadsereg vezetőjének alkotmányos elköteleződésére példa René Schneider tábornok, aki ellen 1970. október 22-én szélsőjobboldali támadók követtek el halálos merényletet, mert alkotmányossága útjában állt az Allende elnöki beiktatásának megakadályozására tervezett katonai puccsnak. Az emberrablásnak indult akciót valamennyi párt elítélte, és a puccs gondolata lekerült a napirendről.
- 26 A 2013. november 17-i chilei elnökválasztáson egymás ellen indult két olyan tábornok lánya, akik a puccs idején barátokból ellenségekké váltak. A győztes balközép párt jelöltjének, Michelle Blachelet asszonynak az édesapja a puccs ellenzése miatt az egykori barátja által irányított börtönbe került, s ott halt meg.
- 27 Cseke Eszter és S. Takács András a Pinochet lányával készített interjú kapcsán jól érzékeltette ezt a megosztottságot. Ellenpólusként megszólaltak olyanok, akik kortárs színpadi előadásokban játszották el szüleiknek a katonai hatalomátvételt követő szenvedését. „On the Spot”. *MTVI*, 2014. március 12.
- 28 Peter Kornbuch: „Chileans Confront Their Own 9/11. Forty Years after Pinochet’s Coup, a Historic Presidential Campaign Has Revived Debates about His Dictatorship – and Washington’s Role in It”. *The Nation Online*, <http://www.thenation.com/article/chileans-confront-their-own-911/>, 2013. szeptember 12.
- 29 Carlos Fortin előadása: „First European Blue Sky Conference, 7–9 November, 2013. Budapest”.
- 30 Chile: Alexis Palma: *Explaining Earnings and Income Inequality in Chile*. Göteborg: Göteborg University, 2007. 5. o.; Szingapúr: „Donghyun Park. An Examination of Global Income Convergence for 1960–1990”. *Journal of Economic Development*, Vol. 22. No. 1. (1997). 51. o.